

לעילוי נשמת
 סבי יצחק בן רפאל ז"ל
 סבתי בלימה בת זלמן יקותיאל ז"ל

עירוב תבשילין

- א. הגדרת דין עירוב תבשילין
- ב. עירוב תבשילין - מתיר או מצוה
- ג. הסבר הראשונים למונח "עירוב תבשילין"
- ד. ישומים שונים בהלכה

א. הגדרת דין עירוב תבשילין

המקור לדין עירוב תבשילין מופיע במשנה בביצה בתחילת פרק ב (טו, ב) :

יו"ט שחל להיות ערב שבת לא יבשל בתחלה מיו"ט לשבת, אבל מבשל הוא ליו"ט, ואם הותיר - הותיר לשבת. ועושה תבשיל מערב יו"ט וסומך עליו לשבת.

הגמרא התלבטה, מדוע יש צורך בעירוב תבשילין. ונחלקו בכך רבא ורב אשי :

אמר רבא : כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליו"ט (מתוך שמערב זוכר את השבת ואינו מכלה את הכל ליו"ט, ובורר מנה לזה ומנה לזה - רשי"י).
 רב אשי אמר : כדי שיאמרו אין אופין מיו"ט לשבת קל וחומר מיו"ט לחול (לא לכבוד שבת תקנוהו אלא לכבוד יו"ט - רשי"י).

נמצאנו למדים, כי רבא ורב אשי נחלקו במהות דין עירוב תבשילין. רבא הבין, שהעירוב הוא דין **בהלכות שבת**, שיש עניין לזכור את השבת, ויעשה זאת על ידי עירוב תבשילין. רב אשי, לעומת זאת, הבין שזה דין **בהלכות יו"ט** - כדי שלא יבוא לזלזל בכבוד יו"ט.

הראשונים מעלים מספר נפקא מינות בין רבא לרב אשי:

1. מתי מערבין - הרא"ש (פרק ב, סימן א)

ויראה דנפקא מינה בין אלו שני הטעמים, דלרבא צריך לערב דוקא בערב יו"ט כדי שיברור מנה יפה לשבת, ולרב אשי יכול לערב אפילו קודם ערב יו"ט.

מתי האדם צריך לערב? לדעת רבא, שדין העירוב הוא מצוה ממצוות שבת - ושיברור מנה יפה לשבת" - מוכרח האדם לערב דוקא בערב יו"ט, שאם לא כן כיצד יהיה היכר שהעירוב נעשה לשם שבת? ואילו לדעת רב אשי, שהדין הוא מדיני יו"ט - היתרו של האיסור, שאסרו לבשל מיו"ט לשבת "כדי שיאמרו אין אופין מיו"ט לשבת קי"ו מיו"ט לחולי" - מה לי אם עירב סמוך ליו"ט או שלא בסמוך ליו"ט, כיון שכל העירוב נועד כדי למנוע פגיעה בכבוד יו"ט ולא לשם היכר. לכן יעשה זאת כל אימת שירצה, ובלבד שיהיה זה קודם יו"ט.

2. נזכר ביום טוב שלא עירב - המרדכי (אות תרעא)

פעם אחת שכח ה"ר שמואל מבונברג ולא עירב בערב יו"ט ולא נזכר אלא ביו"ט שני, דודאי אין מועיל תנאי כי אם ביו"ט הראשון, והורה שיבשלו בהשכמה ליו"ט הרבה ויותירו לשבת. ועוד הורה לעשות עירובי תבשילין עכשיו ביו"ט שני, ופוסק בדברי סופרים הלך אחר המיקל והלכתא כרבא.

המרדכי מתייחס למקרה שאדם שכח לערב בערב יו"ט ונזכר ביו"ט - האם יכול לערב ביו"ט עצמו או לא? והתיר המרדכי לערב עכשיו, ביו"ט, רק על סמך דבריו של רבא. כי על פי טעמו של רב אשי, היות שכבר הגיע יו"ט והוא שכח לערב - אם כן מה יועיל אם יערב ביו"ט? הרי כל הסיבה שהתירנו לו לבשל היא בכדי למנוע זילזול בכבוד יו"ט, ועכשיו שנזכר ביו"ט עצמו "אין לך זלזול גדול מזה". לדעת רבא, עירוב תבשילין נועד כדי שהשבת לא תישכח, והבינה הגמרא שלדעתו צריך לערב דוקא מערב יו"ט רק משום "גזרה שמא יפשע". ומדייק המרדכי, שאם שכח ולא עירב (ולא הייתה פשיעה במעשיו) - יכול לערב ביו"ט עצמו. [הרי"ן (ח), א בדפי הרי"ף ד"ה גמ' חולק על שיטת המרדכי].

ב. עירוב תבשילין - מתיר או מצוה

בפסחים מו, ב מצינו מחלוקת בין רבה לרב חסדא בדין אדם האופה מיו"ט לחול:

רב חסדא אמר לוקה - לא אמרינן הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה. רבה אמר אינו לוקה - אמרינן הואיל.

כלומר: רב חסדא סובר שלוקה, כיון שרק בישול לצורך אוכל נפש של יו"ט הותר מהתורה. רבה חולק עליו וסובר, שכיון שישנה אפשרות שיבואו אורחים ויהיה בישול זה לצורך אוכל נפש של יו"ט - לא ילקה על בישול זה, שהרי הוא בכלל צרכי אוכל נפש המותרים ביו"ט.

והקשה רבה על רב חסדא: כיצד ניתן לבשל מיו"ט לשבת על ידי עירוב תבשילין, והרי העירוב, שהוא תקנת חכמים, אינו יכול להתיר איסור דאורייתא? ותירץ לו רב חסדא, שמדאורייתא צרכי שבת נעשים ביו"ט, ורבנן הם שגזרו, שמא יאמרו שאופין מיו"ט לחול, "וכיון דאצרכוה רבנן עירובי תבשילין אית ליה היכירא".

מגמרא זו אנו למדים שני דברים בהלכות עירוב תבשילין: האחד - בגדרי הדין, והשני - באופיו. מלשון הגמרא משמע, שרבה ורב חסדא חולקים בגדרי דין עירוב תבשילין. לדעת רבה, ניתן לערב רק במקום שאומרים "הואילי", כיון ש"הואילי" הופך את האיסור לדרבנן. לדעת רב חסדא, לעומת זאת, ניתן לערב תמיד¹.

אופי הדין נלמד אף הוא מהגמרא בפסחים. מפשטות הגמרא משמע, שיש איסור דרבנן לבשל מיו"ט לשבת, והעירוב מתיר את האיסור. בגמרא בביצה, לעומת זאת, מסתבר שהנחה זו נתונה במחלוקת - רבא ורב אשי חולקים ביסוד הדין של עירוב תבשילין. רבא סובר שהעירוב הוא דין בהלכות שבת. חז"ל דרשו: "זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו מאחר שבא להשכיחו" - כיון שיו"ט גורם להשכחת השבת, כי **איסור לבשל מיו"ט לשבת**, יש לזכרה על ידי עירוב. רב אשי חולק - **מותיר לבשל מיו"ט לשבת מן התורה**, אך רבנן גזרו מצד דין בהלכות יו"ט, שלא יאמרו שמותר לבשל מיו"ט לחול, והתקינו לשם כך עירוב תבשילין, **המתיר את האיסור**. אם כן, ניתן להגדיר, שרבא מחדש לנו שלא זו בלבד שהעירוב מתיר את האיסור, אלא הוא מהווה אף **מצוה** ממצוות השבת, שנועדה להזכיר את יום השבת.

1. על פי זה יוצאת נפקא מינה למעשה, במקרה שהאדם מבשל סמוך לשקיעה, וסביר להניח שאורחים לא מיקלעי. התוספות (בפסחים סג) אומרים, שלדעת רבה כאשר אי אפשר לומר "הואילי" - הוא יעבור על איסור דאורייתא, ואילו לדעת רב חסדא אין שום משמעות לשעת הכנת האוכל ומותר לבשל תמיד אף אם לא מיקלעי ליה אורחים (נפקא מינה זו מופיעה במגן אברהם ריש סימן תקכו. ועיין ביאור הלכה ריש סימן תקכו ד"ה ועל ידי עירוב).

לשתי הבנות אלו, באופי דין עירוב תבשילין, ישנן מספר השלכות, אותן נראה להלן.

ג. הסבר הראשונים למונח "עירוב תבשילין"

כך כותב הרמב"ם (יום טוב ו, ב):

ולמה נקרא שמו עירוב? שכשם שהעירוב שעושין בחצרות ומבואות ערב שבת משום הכר, כדי שלא יעלה על דעתם שמוותר להוציא מרשות לרשות בשבת. כך זה התבשיל משום הכר וזכרון, כדי שלא ידמו ויחשבו שמוותר לאפות ביו"ט מה שאינו נאכל בו ביום. ולפיכך נקרא תבשיל זה עירובי תבשילין.

לדעת הרמב"ם, המונח עירוב אינו מתאים כאן אלא הושאל מעירובי חצרות, וזאת על סמך הדמיון בין המקרים: משמעות עיקר העירוב בענייננו היא - ההיכר שאין לבשל מיו"ט לחול.

הראב"ד משיג עליו ואומר:

הטעם חזה לנערים כי הוא אומר כי הוא שאול מערובי חצירות, כלומר זה משום היכר הוא וזה משום היכר הוא מה זה שמו עירוב אף זה שמו עירוב. ואינו כן, אלא שהוא מערב צרכי שבת עם צרכי יו"ט לעשותם יחד.

לרי"ד (פסקים עמוד לז) ישנה הבנה נוספת. לדעתו, העירוב מערב את גמר התבשיל ביו"ט עם תחילת עשייתו מערב יו"ט. העירוב, אם כן, מהווה תחילת תבשיל שסוף בישולו הוא ביו"ט עצמו, וכיון שתחילתו בהיתר - התירו את סופו.

על פי הדרך בה הלכנו בהסבר מחלוקת רבא ורב אשי, תוכן מחלוקת זו של הראשונים: לדעת הרמב"ם מותר מדאורייתא לבשל מיו"ט לשבת. אך רבנן גזרו, כדי שלא יאמרו שמותר גם לאפות מיו"ט לחול, ויש צורך בהיכר כדי להתיר זאת לגמרי. העירוב הוא המהווה היכר, המתיר לבשל מיו"ט לשבת.

הראב"ד והרי"ד חולקים על הרמב"ם. לדעתם אסור מדאורייתא לבשל מיו"ט לשבת, ורק סברת "הואיל" מועילה - אמנם רק בדיעבד, אך העירוב מתיר זאת לכתחילה. ומדוע? לפי הראב"ד - העירוב, שהוא מצוה ממצוות השבת, גורם לכך ששבת ויו"ט נחשבים כיחידה אחת, והרי נחשב האדם כמבשל מיו"ט לעצמו. לפי הרי"ד - מותר לגמור ביו"ט את הבישול שהחל לבשל בערב יו"ט, כיון שהתחלת הבישול מערב יו"ט מזכירה את השבת ומהווה היכר שאסור לבשל מיו"ט לחול. תפקידו של העירוב הוא להגדיר את הבישול כהמשך של הבישול מערב יו"ט.

ד. ישומים שונים בהלכה:**1. תבשיל אחד או שניים!**

במשנה (טו, ב) ישנה מחלוקת בין בית שמאי ובין בית הלל, האם כדי לערב צריך שני תבשילין או די בתבשיל אחד. נחלקו הראשונים בהסבר דעת בית הלל (שנפסקה להלכה): הרי"ף והרמב"ם סוברים שלדעתם די בתבשיל אחד לכל סוגי הבישול והמאפה. ואילו בעל המאור, רבינו תם ועוד ראשונים חולקים, ולדעתם בית הלל יודו לרבי אליעזר שאומר: "אין אופן אלא על האפוי ואין מבשילין אלא על המבושלי" (טו, ב). כלומר, צריך להכין מאפה שעליו יסמכו ויאפו, וכן בבישול צריך תבשיל שעליו יבשלו.

הרמב"ם הולך גם כאן לשיטתו, שהעירוב הוא היכר המסמל שאין לבשל מיו"ט לחול, ואם כן מספיק תבשיל אחד כדי שיהיה היכר. לעומת זאת, לדעת שאר הראשונים, העירוב מחווה חוט המקשר בין סעודת שבת לבין סעודת יו"ט, או מצרף את בישולי יו"ט עם בישולי ערב יו"ט - לכן צריך לעשות עירוב אחד לאפייה ועירוב אחד לבישול, כלומר שני תבשילים.

להלכה נפסק, שבכדי לצאת ידי כל השיטות לכתחילה צריך שני תבשילין; אבל בדיעבד ניתן לבשל ולאפות על תבשיל אחד בלבד. וכפי שמשמע מלשון השולחן ערוך (אורח חיים תקכז, ב): "עירוב זה עושין אותו בפת ותבשיל, ואם לא עשאו אלא מתבשיל לבד - מותר".

2. סמיכה ליו"ט אחר

ישנה נפקא מינה נוספת לדינא במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, שהרי נפסק בשולחן ערוך (תקכז, יד):

אם הניח העירוב על דעת לסמוך עליו כל זמן שיהיה קיים אפילו ליו"ט אחר - לכתחילה לא יסמוך עליו ליו"ט אחר, אבל בדיעבד יכול לסמוך עליו.

נראה, שפסיקת השולחן ערוך נובעת ממחלוקת הרמב"ם והראב"ד. לדעת הרמב"ם, שעירוב תבשילין הוא רק משום היכר, אם כן גם אם העירוב נשאר אפילו ליו"ט אחר - יש היכר שאסור לבשל מיו"ט לחול, היות שצריך עירוב תבשילין כדי לבשל לשבת, ואין זה משנה מתי הוא נעשה (אם ביו"ט זה או ביו"ט הקודם לו), העיקר שיהיה ניכר שזה לשם שבת. מה שאין כן לדעת הראב"ד, שעירוב תבשילין הוא מצוה בדיני שבת - אם כן, פשוט שלדעתו עירוב צורכי השבת עם צורכי יו"ט מתבצע רק אם הניח את העירוב בערב יו"ט

2 בנקודות 1-3 של סעיף זה דן הרב זילטי בהרחבה בספרו "משנת יעבץ" (הלכות יו"ט, סימן לו), עיין שם.

הסמוך לשבת, כיון שביו"ט גומר הבישול שהתחיל מערב יו"ט. אין שום משמעות לסמוך על עירוב שנעשה בערב יו"ט קודם, כיון שעירוב זה לא התבשל לצורך שבת. השולחן ערוך פסק, אם כן, שלכתחילה לא יסמוך על עירובו מיו"ט הקודם - כראב"ד, אך בדיעבד ניתן לסמוך על דעת הרמב"ם.

3. אכלו או שאבד

איתא בגמרא יז, ב: "אכלו או שאבד הרי זה לא יבשל עליו. אמר אביי נקטינן התחיל בעיסתו ונאכל עירובו גומרי". וכתב הרא"ש (פרק ב, סימן יב):

איכא לאיסתפוקי בפירוש מילתא דאביי, דאי בעי למימר גומר עיסה זו כיון שהתחיל בה ושוב לא יבשל ולא יטמין, וכן אם התחיל לבשל תבשיל אחד יגמרנו בלבד. או שמא מכיון שהתחיל באחד להתעסק מצרכי השבת בעוד העירוב קיים - יגמור כל צורכי שבת.

ספיקו של הרא"ש הוא במקרה שאדם התחיל לבשל על סמך עיסתו שהיא לשם עירוב, ואבדה העיסה או נאכלה - האם היות שהתחיל בעיסתו הרי היא מהווה חלק מבישולי שבת הנעשים בערב יו"ט ולכן התירו להמשיך ולבשל, על אף שבפועל עירובו אינו נמצא בפנינו; או שמא צריך שיהיה העירוב קיים בשביל שהאדם יוכל להמשיך בבישוליו, שאם לא כן - מה הועילו חכמים בתקנתם?

ניתן לומר, כי ספיקו של הרא"ש נעוץ במחלוקת הרמב"ם והראב"ד. לדעת הרמב"ם, היות שמתחילת עיסוקו היה היכר של עירוב תבשילין, אין צורך שישאר ההיכר קיים כל זמן עיסוקו. די בכך שיהיה ניכר שאין אופים מיו"ט לחול זמן מועט, ואין זה צריך להפרע להמשך הבישול. העירוב מהווה בסיס להמשך הבישולים האחרים אף על פי שאינו קיים. אולם, לדעת הראב"ד, כל אימת שעוסק בצורכי שבת צריך שהעירוב יהיה קיים, שכן זו מצוה בדיני שבת, שצורכי השבת יהיו מעורבים עם צורכי יו"ט. לכן, אם נאבד העירוב לא יוכל האדם לגמור לבשל את שאר צורכי השבת, אלא רק גומר את אותה עיסה או את אותה תבשיל בו הוא עוסק.

גם כאן פסק השולחן ערוך לחומרה כראב"ד (תקכז, יז):

התחיל בעיסתו ונאכל העירוב - גומר אותה עיסה. והוא הדין אם התחיל לבשל, שגומר אותו התבשיל שהתחיל.

4. פשיעה בעירוב תבשילין

בגמרא (טז, ב) מפורש שאדם יכול לערב לחברו ואפילו ללא ידיעתו:

אמר רב ערובי תבשילין צריכין דעת. פשיטא. דעת מניח בעינן, דעת מי שהניחו לו בעינן או לא בעינן? תא שמע דאבוה דשמואל מערב אכולה נהרדעא, רבי אמי ורבי אסי מערבו אכולהו טבריא.

מהגמרא אנו רואים, לכאורה, שאדם יכול לזכות את חברו בעירובו, כשם שיכול לעשות זאת בעירובים אחרים. אך יש דין מיוחד בעירוב תבשילין שאינו שייך בעירובים אחרים, והוא **דין פושע**:

ההוא סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל, חזייה דהוה עציב. אמר ליה אמאי עציבת? אמר ליה דלא אותיבנ ערובי תבשילין, אמר ליה סמוך אדידי. לשנה חזייה דהוה עציב, אמר ליה אמאי עציבת? אמר ליה דלא אותיבי ערובי תבשילין, אמר ליה פושע את, לכולי עלמא שרי, לדידך אסור: (שם)

מכאן ניתן ללמוד, שבעירובים אחרים, בהשוואה לעירוב תבשילין, אין מצוה, ולכן אין בהם מושג של פשיעה. אבל, בעירוב תבשילין יש מצוה, ולכן ההרגל לא להניח עירוב תבשילין נחשב לפשיעה.

גמרא זו, לכאורה, מתאימה לשיטת רבא. לדעת רבא, שמבין שדין עירוב תבשילין הינו מצוה, מובן מדוע אותו "מסדר מתניתא" פושע היה, ולא יעזור לו עירובו של חברו, כיון שלמעשה בעצם כך שסמך על חברו מספר פעמים עקר דבר מן התורה. אבל לדעת רב אשי, שעירוב תבשילין הוא דין בהלכות יו"ט, אין דרישה ספציפית שאני אעשה את העירוב, אלא הצורך הוא שלא תהיה פגיעה ביו"ט, ואם כן גם חברי יכול לערב עלי.

נחלקו הראשונים, מדוע אדם שפשע אינו יוצא בעירוב שעירב לו חברו. רש"י (טז, ב ד"ה לדידך אסור) מסביר: "שאין דעתי על המזידין והפושעים, שאינם חרדים לדברי חכמים". כלומר, אין דעת המערב להוציא את הפושע ידי חובה, כי אינו חרד לדברי חכמים. מכאן נדייק, שאם אכן יתכוון המערב להוציא את הפושע ידי חובה - אכן זה יועיל. וכך סבר גם הרשב"א.

3. כן הבין הבית יוסף את רש"י. אך בשער הציון (תקכו, אות לו) סבר שאין מחלוקת בין רש"י והרא"ש, כפי שהביאו האור זרוע ושיבולי הלקט בדעת רש"י. ואף הבית יוסף, בסוף דבריו, צמצם את המחלוקת בין רש"י והרא"ש, שגם לרש"י לכתחילה צריך לערב בביתו, ואם עבר ולא עירב - מיקרי פושע, אף על פי שיוצא בעירובו של גדול העיר. ולרא"ש - גם בדיעבד אינו יוצא, כיון שזכר ולא הניח. ופסק המשנה

אך מלשון הרא"ש (פרק ב, סימן ג) משמע, שאין הפושע יכול לצאת גם אם המערב מתכוון להוציאו. ניתן להבין מדברי הרא"ש שני דינים בעירוב תבשילין - האחד מצוה והשני מתיר. כל אדם חייב להניח עירוב תבשילין כדי לקיים מצוה (בהנחה שרוצה לבשל מיו"ט לשבת). אם שכח - חיסר מצוה, אך לא הפסיד את ההיתר שעירובו של חבירו זוכה לו. פושע המזלזל בדברי חכמים - לא רק שמאבד הוא את המצוה אלא אף את ההיתר שבעירוב.

על פי הסברו של רש"י נוכל להעמיד את הגמרא גם אליבא דרב אשי, שהרי יוכל להסביר שהפושע אינו יוצא בעירובו של חבירו, כי אין המערב מכוון בעירובו עליו. הרמב"ם, אף שפסק כרב אשי, שדין עירוב תבשילין אינו משום מצוה - השמיט את המושג "פשיעה" מהלכותיו, כיון שהבינו כהבנת הרא"ש, וממילא גמרא זו נאמרה רק אליבא דרבא.

השולחן ערוך (תקכז, ז) פסק כשיטת רבא:

מצוה על כל אדם לערב, ומצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירוב ואבד. אבל מי שאפשר לערב ולא עירב אלא שרוצה לסמוך על עירובו של גדול העיר - נקרא פושע ואינו יוצא בו.

ברורה, שבדיעבד ניתן לסמוך על הפוסקים המקילים, משום שמחת יו"ט, אך לא לכתחילה - כיון שהרא"ש אינו דעת יחידאה לחמיר: